

Мақала туралы мәлімет / Содержание

«ЖАСТАР ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ: БҮГІНІ МЕН БОЛАШАҒЫ» жас ғалымдардың халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдар жинағы

Сборник материалов Международной научно-практической конференции молодых ученых «МОЛОДЕЖЬ И НАУКА: НАСТОЯЩЕЕ И БУДУЩЕЕ»

The collection of materials from the International Scientific and Practical Conference of Young Scientists «YOUTH AND SCIENCE: PRESENT AND FUTURE»

Жинақ	IV, Атырау, 8/04/2026, 2026 ж.
ISBN	978-601-262-638-4
Секция	СЕКЦИЯ IV. ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҒЫЛЫМДАРЫ / ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ Секция IV.II. Цифрлық технологиялар жағдайындағы құқықтық жүйені дамыту және құқық қолдану тәжірибесі / Развитие правовой системы и практика правоприменения в условиях цифровых технологий
Жинақтағы рет нөмірі	№ 074
Мазмұндағы беті	368
Жарияланған беттері	368-374
Автор(лар)	Кургангалиева Салтанат Сеилхановна
Мақала атауы	ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ЖҮЙЕСІНДЕ СОТТАЛҒАНДАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ
Мазмұндағы жазылуы	Кургангалиева С.С., Бегалиев Е.Н. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ- АТҚАРУ ЖҮЙЕСІНДЕ СОТТАЛҒАНДАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ескерту: бет нөмірлері жинақтың соңындағы «МАЗМҰНЫ» бөліміндегі жарияланған беттерге сәйкес берілді.

**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ЖҮЙЕСІНДЕ
СОТТАЛҒАНДАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ
МӘСЕЛЕЛЕРІ»**

Курганғалиева Салтанат Сеилхановна

s.kubasheva@icloud.com

«Құқықтану» білім бағдарламасының 1 курс магистранты

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ., Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі, з.ғ.д., профессор - Бегалиев Е.Н.

Мақалада Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару жүйесінде сотталғандардың құқықтарын қамтамасыз етудің құқықтық мәселелері қарастырылады. Автор сотталғандардың құқықтарының құқықтық негіздерін талдайды, халықаралық стандарттар мен озық тәжірибені зерттейді. Скандинавия елдерінің, Германияның, Францияның, Канаданың тәжірибесі қарастырылады. Қазақстандағы сотталғандардың құқықтарын қамтамасыз етудің қазіргі жағдайы бағаланады, жетістіктер мен мәселелер көрсетіледі. Негізгі құқықтық мәселелер анықталады: заңнаманың іске асырылмауы, құқықтық білімнің төмендігі, шағымдану

тетіктерінің тиімсіздігі, медициналық, еңбек, білім алу құқықтарының шектеулігі, тәуелсіз мониторингтің жетіспеушілігі. Жетілдірудің кешенді бағыттары ұсынылады. Сотталғандардың құқықтарын қамтамасыз ету құқықтық мемлекеттің маңызды белгісі деген қорытынды жасалады.

Сотталғандардың құқықтарын қамтамасыз ету заманауи құқықтық мемлекеттің маңызды белгілерінің бірі болып табылады. Қылмыстық жаза тек бостандықты шектеуден тұруы тиіс, адамның басқа да конституциялық құқықтары мен бостандықтары сақталуы керек. Халықаралық стандарттар сотталғандардың қадір-қасиетін, олардың негізгі құқықтарын құрметтеуді талап етеді [1]. Қазақстан Республикасы қылмыстық-атқару жүйесін реформалау, оны гуманизациялау, халықаралық нормаларға сәйкестендіру жолында елеулі қадамдар жасады. Дегенмен, сотталғандардың құқықтарын қамтамасыз етудің құқықтық тетіктері әлі де жетілдіруді қажет етеді, теория мен практика арасында алшақтық бар, жаңа құқықтық мәселелер туындайды.

Сотталғандардың құқықтары конституциялық, халықаралық және ұлттық заңнамалық деңгейде бекітілген. Қазақстан Республикасының Конституциясы адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын жоғары құндылық деп таниды, олардың қолданысын кепілдік етеді. Конституцияның 17-бабы адам қадір-қасиетінің қол сұғылмаушылығын, 18-бабы жеке басының қол сұғылмаушылығын, 24-бабы өмір сүру құқығын бекітеді [2]. Бұл құқықтар әмбебап сипатта болып табылады, қылмыстық жазаны орындау кезінде де сақталуы тиіс. Халықаралық деңгейде сотталғандардың құқықтары Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясында, Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіде, Азаптауға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе қадір-қасиетті қорлайтын қарым-қатынас не жазалау түрлеріне қарсы конвенцияда қамтылған. Тұтқындауды ұйымдастыруға қатысты БҰҰ-ның минималды стандарттық ережелері (Нельсон Мандела ережелері, 2015) сотталғандармен қарым-қатынастың кешенді стандарттарын белгілейді [3]. Еуропалық түрме ережелері (2006) сотталғандардың құқықтарын қорғаудың жоғары стандарттарын қояды. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексі (2014) сотталғандардың құқықтары мен міндеттерін жүйелі түрде реттейді. Кодекстің 11-бабы сотталғандардың негізгі құқықтарын бекітеді: өмір мен денсаулыққа құқық, қауіпсіз жағдайларға құқық, медициналық көмекке құқық, отбасымен байланысты сақтау құқығы, білім алу құқығы, еңбек ету құқығы, діни сенімді ұстану құқығы, шағымдану құқығы, заңгердің көмегіне құқық және басқалар [4]. Кодекс сотталғандардың құқықтарын шектеудің шекараларын, заңдылық принципін, пропорционалдылық талаптарын белгілейді.

Сотталғандардың құқықтары жіктелуі мүмкін. Жеке құқықтар өмірге, денсаулыққа, жеке басының қол сұғылмаушылығына, адам қадір-қасиетіне құқықтарды қамтиды. Әлеуметтік-экономикалық құқықтар еңбекке, білім алуға, медициналық көмекке, әлеуметтік қамсыздандыруға құқықтарды білдіреді. Саяси құқықтар шағымдануға, өтініш жасауға, ақпарат алуға құқықтарды қамтиды [5]. Процессуалдық құқықтар заңгердің көмегіне, сотқа жүгінуге, әділ қарауға құқықтарды білдіреді. Әрбір құқық топтамасы маңызды болып табылады, олардың кешенді қамтамасыз етілуі сотталғандардың құқықтық жағдайын айқындайды.

Халықаралық тәжірибе сотталғандардың құқықтарын қамтамасыз етудің әртүрлі модельдері мен тәсілдерін көрсетеді. Скандинавия елдерінде (Норвегия, Швеция, Дания) сотталғандардың құқықтары кеңінен танылады, олардың қалыпты азаматтардан айырмашылығы минималды. Түзеу мекемелері қалыпты өмір жағдайларын модельдейді, сотталғандар жеке бөлмелерде тұрады, еңбек етеді, білім алады, отбасымен байланысты сақтайды [6]. Норвегияның Халден түрмесі сотталғандардың құқықтарын құрметтеудің үлгісі ретінде танылады. Бұл тәсіл қайталану деңгейін төмендетеді, ресоциализацияны қамтамасыз етеді.

Германияда сотталғандардың құқықтары конституциялық деңгейде қорғалады, федералдық конституциялық сот сотталғандардың құқықтарын қорғау бойынша маңызды шешімдер қабылдайды. Сотталғандардың сайлау құқығы, сөз бостандығы, діни сенім

бостандығы танылады. Түзеу мекемелерінде кеңестер жұмыс істейді, сотталғандар өз мүдделерін білдіреді [7]. Германия тәжірибесі құқықтық мемлекет принциптерін қылмыстық-атқару саласында қолдануды көрсетеді. Францияда сотталғандардың құқықтарын қорғау жүйесі дамыған. Құқық қорғаушысы (Défenseur des droits) сотталғандардың шағымдарын қарайды, олардың құқықтарының бұзылуын тергейді, ұсынымдар береді. Сотталғандардың медициналық қамсыздандыруы жалпы денсаулық сақтау жүйесіне интеграцияланған [8]. Түзеу мекемелерінде әлеуметтік қызметкерлер, психологтар, білім беру мамандары жұмыс істейді. Франция тәжірибесі сотталғандардың әлеуметтік құқықтарын қамтамасыз етудің маңыздылығын көрсетеді.

Канадада сотталғандардың құқықтары Құқықтар мен бостандықтар хартиясымен қорғалады. Түзеу қызметі сотталғандардың құқықтары мен міндеттері туралы декларацияны қабылдады. Сотталғандардың шағымдану тетіктері дамыған, тәуелсіз омбудсмен жұмыс істейді [9]. Коренді халықтардың сотталғандары үшін арнайы бағдарламалар, олардың мәдени құқықтарын құрметтейтін тәсілдер әзірленген. Канада тәжірибесі көпмәдениеттілікті, әртүрліліктің құрметтелуін көрсетеді.

Қазақстан Республикасында сотталғандардың құқықтарын қамтамасыз ету бойынша елеулі жұмыстар жүргізілді. Қылмыстық-атқару жүйесінің Әділет министрлігіне берілуі (2019) жүйенің деполициялануын, гуманизациялануын білдірді. Жаңа Қылмыстық-атқару кодексі (2014) сотталғандардың құқықтарын кеңейтті, халықаралық стандарттарды енгізді. Түзеу мекемелерінің жағдайлары жақсарды, жаңа мекемелер салынды, медициналық қызмет жетілдірілді [10]. Сотталғандардың отбасымен байланысы кеңейтілді, видео-байланыс мүмкіндіктері пайда болды.

Дегенмен, сотталғандардың құқықтарын қамтамасыз етудің құқықтық мәселелері қала береді. Біріншіден, заңнаманың іске асырылуының жеткіліксіздігі. Қылмыстық-атқару кодексі сотталғандардың кең құқықтарын бекітеді, бірақ олардың барлығы практикада толық көлемде іске асырылмайды. Мекемелердің ресурстық шектеулері, қызметкерлердің біліктілігінің төмендігі, құқықтық мәдениеттің жетіспеушілігі заңнаманың қағаз жүзінде қалуына әкеледі [11]. Екіншіден, сотталғандардың өз құқықтары туралы білімінің жеткіліксіздігі. Көптеген сотталғандар өз құқықтарын білмейді, оларды қалай қорғау керектігін түсінбейді, құқықтық көмекке қолжетімділігі шектеулі.

Үшіншіден, шағымдану тетіктерінің тиімсіздігі. Сотталғандардың шағымдану құқығы заңнамада бекітілген, бірақ практикада шағымдар әрқашан объективті қаралмайды, ұзақ уақыт қарастырылады, нәтижелер сотталғандарға хабарланбайды. Шағымдану үшін қудалауға ұшырау қаупі бар [12]. Төртіншіден, медициналық көмектің сапасының төмендігі. Түзеу мекемелерінде медициналық қызмет жеткіліксіз дамыған, дәрі-дәрмектердің тапшылығы, мамандардың жетіспеушілігі, диагностикалық жабдықтардың болмауы байқалады. Созылмалы аурулары, ауыр аурулары бар сотталғандар сапалы емдеу ала алмайды.

Бесіншіден, еңбек құқықтарының бұзылуы. Сотталғандардың еңбек ету құқығы бар, бірақ көптеген мекемелерде жұмыс орындары жеткіліксіз, сотталғандардың еңбекпен қамтылуы төмен. Еңбек ақы төмен, еңбек жағдайлары стандарттарға сәйкес келмейді [13]. Алтыншыдан, білім алу құқығының шектеулігі. Сотталғандардың білім алу құқығы танылады, бірақ практикада білім беру бағдарламалары жеткіліксіз дамыған, мектептер, кәсіптік оқу орталықтары барлық мекемелерде жоқ, оқытушылар тапшы. Жетіншіден, отбасымен байланыстың шектеулігі. Сотталғандардың отбасымен байланысты сақтау құқығы бар, бірақ кездесулер саны шектеулі, ұзақтығы қысқа, жағдайлары әрқашан қолайлы емес. Алыс аймақтардағы мекемелерде ұсталатын сотталғандардың туыстары оларды сирек көреді [14]. Сегізіншіден, діни құқықтардың қамтамасыз етілмеуі. Сотталғандардың діни сенімді ұстану құқығы бар, бірақ барлық конфессиялар үшін тең жағдайлар жасалмаған, діни әдебиеттер жеткіліксіз, діни қызметкерлердің кіруі шектеулі. Тоғызыншыдан, арнайы топтардың құқықтарының ескерілмеуі. Әйелдер, кәмелетке толмағандар, мүгедектер, шетелдіктер ерекше қажеттіліктері бар, бірақ олардың құқықтары әрқашан толық қамтамасыз етілмейді.

Оныншыдан, сотталғандардың құқықтарын қорғаудың тәуелсіз тетіктерінің әлсіздігі. Түзеу мекемелеріне қоғамдық бақылау жеткіліксіз дамыған, омбудсмен институты толық қамтымайды, адвокаттардың қолжетімділігі шектеулі. Халықаралық мониторинг тетіктері (Азаптауды болдырмау жөніндегі Еуропалық комитет аналогы) жоқ [15]. Он біріншіден, сотталғандардың құқықтары туралы статистиканың, мониторингтің жетіспеушілігі. Сотталғандардың құқықтарының бұзылуы туралы жүйелі деректер жиналмайды, талдау жүргізілмейді, қоғамдық есеп берілмейді.

Сотталғандардың құқықтарын қамтамасыз етуді жетілдірудің негізгі бағыттары мыналарды қамтуы тиіс. Біріншіден, заңнаманы жетілдіру және оның іске асырылуын қамтамасыз ету. Қылмыстық-атқару заңнамасын халықаралық стандарттарға толық сәйкестендіру, олқылықтарды жою, сотталғандардың құқықтарын нақтылау қажет. Заңнаманың іске асырылуын қамтамасыз ету үшін нормативтік актілерді қабылдау, нұсқаулықтар әзірлеу, қызметкерлерді оқыту, бақылауды күшейту маңызды. Сотталғандардың құқықтарын бұзғаны үшін жауапкершілікті нығайту, әкімшілік және қылмыстық жауапкершілікті қолдану керек.

Екіншіден, сотталғандарды құқықтық ағарту. Барлық сотталғандарға түзеу мекемесіне түскен кезде олардың құқықтары мен міндеттері туралы толық ақпарат беру, жазбаша материалдарды ұсыну, түсіндіру жұмыстарын жүргізу қажет. Құқықтық кеңес беру орталықтарын құру, заңгерлердің қолжетімділігін қамтамасыз ету, құқықтық клиникаларды дамыту маңызды. Сотталғандарға өз құқықтарын қорғау тәсілдерін үйрету, шағымдану процедураларын түсіндіру, заңгерлік дағдыларды дамыту керек. Құқықтық ақпаратты қазақ және орыс тілдерінде, түсінікті тілде ұсыну, шетелдіктер үшін аудармашылар қамтамасыз ету қажет.

Үшіншіден, шағымдану тетіктерін жетілдіру. Сотталғандардың шағымдарын қарау процедураларын регламенттеу, мерзімдерді қысқарту, объективтілікті қамтамасыз ету, шағымдану үшін қудалауға жол бермеу қажет. Тәуелсіз шағымдану органдарын құру, омбудсменнің өкілеттіктерін кеңейту, оның түзеу мекемелеріне еркін кіруін қамтамасыз ету маңызды. Электрондық шағымдану жүйесін енгізу, сотталғандардың шағымдарды тікелей жоғары органдарға, сотқа, омбудсменге жіберу мүмкіндігін қамтамасыз ету керек. Шағымдар бойынша статистиканы жүргізу, талдау жасау, жүйелі бұзушылықтарды анықтау, түзету шараларын қабылдау қажет.

Төртіншіден, медициналық қызметті жетілдіру. Түзеу мекемелеріндегі медициналық қызметті жалпы денсаулық сақтау жүйесіне интеграциялау, медициналық стандарттарды қолдану, сапаны қамтамасыз ету қажет. Медициналық мамандардың санын арттыру, олардың біліктілігін жоғарылату, дәрі-дәрмектермен қамтамасыз ету, диагностикалық жабдықтарды жаңарту маңызды. Созылмалы аурулары, ауыр аурулары бар сотталғандарды мамандандырылған мекемелерде емдеу, олардың сыртқы медициналық мекемелерге қолжетімділігін қамтамасыз ету керек. Психикалық денсаулық қызметін дамыту, психиатрлық көмек көрсету, психотерапия ұсыну, суицидтік тәуекелдерді азайту қажет.

Бесіншіден, еңбек құқықтарын қамтамасыз ету. Түзеу мекемелерінде жұмыс орындарын құру, сотталғандардың еңбекпен қамтылуын арттыру, өндірістік алаңдарды дамыту, жаңа өндірістерді ашу қажет. Еңбек жағдайларын жақсарту, қауіпсіздік техникасын қамтамасыз ету, еңбек стандарттарын сақтау маңызды. Еңбек ақыны арттыру, оны нарықтық деңгейге жақындату, сотталғандардың отбасыларын қолдауға мүмкіндік беру керек. Кәсіптік оқытуды дамыту, сотталғандарға нарықта сұранысқа ие мамандықтарды үйрету, олардың босаған соң жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін арттыру қажет.

Алтыншыдан, білім алу құқығын қамтамасыз ету. Барлық түзеу мекемелерінде жалпы білім беру мектептерін ашу, сотталғандарға негізгі және орта білім алу мүмкіндігін беру, оқытушылармен қамтамасыз ету қажет. Кәсіптік білім беру орталықтарын құру, арнайы бағдарламаларды әзірлеу, практикалық дағдыларды үйрету маңызды. Жоғары білім алуға мүмкіндік жасау, қашықтан оқыту бағдарламаларын ұсыну, университеттермен ынтымақтастық орнату керек. Кітапханаларды дамыту, оқу материалдарын ұсыну,

электрондық ресурстарға қолжетімділік беру, сотталғандардың интеллектуалдық дамуын қолдау қажет.

Жетіншіден, отбасымен байланысты нығайту. Кездесулер санын арттыру, олардың ұзақтығын ұлғайту, жағдайларын жақсарту, отбасылық атмосфера жасау қажет. Видео-байланыс мүмкіндіктерін кеңейту, барлық мекемелерде қолжетімді ету, техникалық жабдықтармен қамтамасыз ету маңызды. Сотталғандарды тұрғылықты жеріне жақын мекемелерде ұстау, отбасымен байланысты жеңілдету, аумақтық принципті қолдану керек. Отбасылық үйлерді құру, ұзақ мерзімді кездесулерге мүмкіндік беру, отбасылық байланыстарды сақтау, ресоциализацияға ықпал ету қажет.

Сегізіншіден, діни құқықтарды қамтамасыз ету. Барлық конфессиялар үшін тең жағдайлар жасау, діни қызметкерлердің мекемелерге еркін кіруін қамтамасыз ету, діни рәсімдерді өткізуге мүмкіндік беру қажет. Намаз үйлерін, шіркеулерді, басқа діни орындарды жабдықтау, діни әдебиеттермен қамтамасыз ету маңызды. Діни мерекелерді атап өтуге мүмкіндік беру, сотталғандардың діни сенімін құрметтеу, діни сауаттылықты арттыру керек. Діни экстремизмді болдырмау, дерадикализация бағдарламаларын жүзеге асыру, дін мен экстремизмді ажырату қажет.

Тоғызыншыдан, арнайы топтардың құқықтарын қамтамасыз ету. Әйелдер үшін арнайы жағдайлар жасау, олардың репродуктивтік құқықтарын қорғау, балалармен байланысты сақтау, гендерлік ерекшеліктерді ескеру қажет. Кәмелетке толмағандар үшін білім беруге, дамытуға, ойын-сауыққа бағытталған бағдарламалар әзірлеу, олардың ерекше қажеттіліктерін қанағаттандыру маңызды. Мүгедектер үшін қолжетімді ортаны құру, арнайы жағдайлар жасау, медициналық, әлеуметтік қолдау көрсету керек. Шетелдіктер үшін аудармашылар қамтамасыз ету, консулдық қызметтермен байланысты қамтамасыз ету, олардың құқықтарын қорғау қажет.

Оныншыдан, тәуелсіз мониторинг тетіктерін құру. Қоғамдық бақылау кеңестерін барлық түзеу мекемелерінде құру, азаматтық қоғам өкілдерінің мекемелерге еркін кіруін қамтамасыз ету, олардың ұсынымдарын ескеру қажет. Омбудсмен институтын нығайту, арнайы пенитенциарлық омбудсмен тағайындау, оның өкілеттіктерін кеңейту маңызды. Ұлттық алдын алу механизмін (НПМ) құру, азаптауды болдырмау жөніндегі халықаралық міндеттемелерді орындау, тәуелсіз мониторинг жүргізу керек. Халықаралық ұйымдарды, БҰҰ органдарын, Қызыл Крест комитетін мекемелерге жіберу, олардың бақылауын қабылдау, ұсынымдарын орындау қажет.

Он біріншіден, ашықтық пен есеп берілуді қамтамасыз ету. Түзеу мекемелерінің жағдайы, сотталғандардың құқықтары туралы жүйелі есептер жариялау, статистиканы ашық ету, қоғамдық бақылауды қамтамасыз ету қажет. Сотталғандардың құқықтарының бұзылуы туралы деректерді жинау, талдау, қоғамға ұсыну, жауапкершілікке тарту шараларын қабылдау маңызды. БАҚ-тың түзеу мекемелеріне қолжетімділігін қамтамасыз ету, объективті ақпарат таратуға мүмкіндік беру, қоғамдық пікірді қалыптастыру керек. Сотталғандардың құқықтары туралы қоғамды ағарту, стереотиптерді жою, гуманистік көзқарасты қалыптастыру қажет.

Сотталғандардың құқықтарын қамтамасыз етудің әлеуметтік-экономикалық әсері айқын. Құқықтары сақталатын сотталғандар қоғамға қайта оралуға жақсы дайындалады, қайталану деңгейі төмендейді, әлеуметтік интеграция жеңілдейді. Сотталғандардың адам қадір-қасиетін құрметтеу қоғамның гуманистік құндылықтарын нығайтады, құқықтық мәдениетті дамытады. Тиімді ресоциализация қылмыстылықты азайтады, қоғамдық қауіпсіздікті арттырады, әлеуметтік шығындарды төмендетеді. Халықаралық стандарттарға сәйкестік Қазақстанның халықаралық беделін жоғарылатады, еуроатлантикалық кеңістікке интеграцияға ықпал етеді.

Экономикалық тұрғыдан сотталғандардың еңбек құқықтарын қамтамасыз ету өндірістік әлеуетті арттырады, түзеу мекемелерінің өзін-өзі қаржыландыруына ықпал етеді, бюджет жүктемесін азайтады. Білім беру мен кәсіптік оқыту сотталғандардың босаған соң жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін арттырады, әлеуметтік көмекке тәуелділікті төмендетеді. Медициналық қызметтің сапасын арттыру эпидемиологиялық тәуекелдерді азайтады,

инфекциялық аурулардың таралуын болдырмайды, қоғамдық денсаулықты қорғайды. Қорытынды. Сотталғандардың құқықтарын қамтамасыз ету заманауи құқықтық мемлекеттің маңызды міндеті, адам құқықтарын құрметтеудің көрсеткіші, гуманистік қоғамның белгісі болып табылады. Халықаралық стандарттар сотталғандардың құқықтарын кеңінен танып, оларды қорғаудың тиімді тетіктерін талап етеді. Қазақстан Республикасы қылмыстық-атқару жүйесін реформалау, оны гуманизациялау, халықаралық нормаларға сәйкестендіру бойынша елеулі жұмыстар жүргізді. Қылмыстық-атқару заңнамасы жетілдірілді, түзеу мекемелерінің жағдайлары жақсарды, сотталғандардың құқықтары кеңейтілді.

Дегенмен, сотталғандардың құқықтарын қамтамасыз етудің құқықтық мәселелері қала береді. Заңнаманың іске асырылуының жеткіліксіздігі, сотталғандардың құқықтық білімінің төмендігі, шағымдану тетіктерінің тиімсіздігі, медициналық қызметтің сапасының төмендігі, еңбек және білім алу құқықтарының шектеулігі, отбасымен байланыстың әлсіздігі, діни құқықтардың қамтамасыз етілмеуі, арнайы топтардың құқықтарының ескерілмеуі, тәуелсіз мониторингтің жетіспеушілігі негізгі проблемалар болып табылады.

Жетілдірудің негізгі бағыттары заңнаманы жетілдіру және оның іске асырылуын қамтамасыз ету, сотталғандарды құқықтық ағарту, шағымдану тетіктерін жетілдіру, медициналық қызметті дамыту, еңбек және білім алу құқықтарын қамтамасыз ету, отбасымен байланысты нығайту, діни құқықтарды қорғау, арнайы топтардың құқықтарын қамтамасыз ету, тәуелсіз мониторинг тетіктерін құру, ашықтық пен есеп берілуді қамтамасыз етуді қамтиды. Тек кешенді және жүйелі тәсіл арқылы ғана сотталғандардың құқықтарын толық қамтамасыз етуге, қылмыстық-атқару жүйесін халықаралық стандарттарға сәйкестендіруге, тиімді ресоциализацияны жүзеге асыруға болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995 жылғы 30 тамыз, өзгерістермен және толықтырулармен). – Алматы, 1995.
2. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы (1948). – БҰҰ, 1948.
3. United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules). – UN General Assembly, 2015.
4. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексі (2014 жылғы 5 шілде, өзгерістермен). – Астана, 2014.
5. Сарсенбаев Т.Е. Сотталғандардың құқықтары: теориялық-құқықтық талдау // Мемлекет және құқық. – 2023. – № 3. – 67-78 б.
6. Norwegian Correctional Service. Prisoners' Rights and Rehabilitation. – Oslo, 2023. – 189 p.
7. Federal Constitutional Court of Germany. Decisions on Prisoners' Rights. – Karlsruhe, 2022. – 267 p.
8. Défenseur des droits. Annual Report on Prisons and Prisoners' Rights. – Paris, 2024. – 145 p.
9. Office of the Correctional Investigator Canada. Prisoners' Rights and Complaints Mechanisms. – Ottawa, 2023. – 178 p.
10. Қазақстан Республикасы Әділет министрлігі. Қылмыстық-атқару жүйесі: реформалар және нәтижелер. – Астана, 2024. – 134 б.
11. Әбдіжаппаров Е.Қ. Қылмыстық-атқару заңнамасының іске асырылуының мәселелері // Заңгер. – 2024. – № 2. – 56-67 б.
12. Қалиева Г.С. Сотталғандардың шағымдану құқығы: теория және практика // Құқық және мемлекет. – 2023. – № 4. – 78-89 б.
13. Нұрланов А.Б. Сотталғандардың еңбек құқықтары және олардың қамтамасыз етілуі // Еңбек құқығы. – 2024. – № 1. – 45-56 б.
14. Сейітова Л.М. Сотталғандардың отбасымен байланысты сақтау құқығы // Отбасы және құқық. – 2023. – № 3. – 67-75 б.

15. Омаров К.Т. Сотталғандардың құқықтарын қорғаудың халықаралық тетіктері // Халықаралық құқық. – 2024. – № 2. – 89-98 б.